

Korkut Boratav ile Ekonomik Kriz Üzerine Söyleşi*

N. Emrah AYDINONAT**

NEA – Son zamanlarda küresel ölçekte bir iktisadi krizden bahsediliyor. ABD’de ve gelişmiş AB ekonomilerinde iktisadi büyüme yavaşlıyor. Bazı iktisatçılar bunu yakın gelecekteki bir resesyonun habercisi olarak görüyorlar. Siz tüm bu gelişmeleri nasıl değerlendiriyorsunuz? Neler oluyor?

Boratav - Şu anda dünya ekonomik sisteminin metropolünü oluşturan Amerika, Avrupa ve Japonya odağı, finansal sistemden başlayan ama yavaşça reel ekonomiye de sirayet eden bir kriz ve dalgalanmadan geçiyor. Bu dalgalanma iniş doğrultusundadır. Şimdilik büyüme hızlarında azalma biçiminde ancak giderek negatif büyümenin gündeme geleceği kesin görünüyor. Dünya ekonomisi neoliberal dönemeçten sonra, 1970’li yılların ikinci yarısından başlayıp onar yıllık üç çevrim içinden geçti. Her çevrimin sonunu zirve noktasıyla tanımlarsak 2007’nin böyle bir nokta olduğu anlaşılıyor. Şimdi bu şu anlama geliyor: 2007- 2008’den başlayarak dünya ekonomisinin aşağı yukarı her coğrafyasında büyümede yavaşlama veyahut bazı noktalarda negatif büyüme olacak. Kısacası, bu yıl bir durgunlaşma veya gerileme dönemecidir.

* Korkut Boratav hocamız ile bu söyleşiyi Ağustos (2008) ayının sonunda yaptık. Söyleşinin ses kaydını Mehmet Özer çözdü. Kendisine teşekkür ediyorum.

** AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

NEA – Sonuç iktisadi durgunluk da olsa, gerileme de olsa küresel ölçekte bir “dengesizlik” var diyebilir miyiz?

Boratav – Amerika’daki finansal krizle başlayan bu konjonktürün arka planını tartışmaya başlarken, IMF gibi uluslararası düzeni temsil eden bir kuruluşun bile vurgulamış olduğu küresel dengesizlikler olgusuna biraz değinmek lazım. Aslında dengesizlikler değil, denge bozuklukları demek daha doğru. İngilizce iktisat terminolojisi olguyu “disequilibrium” ile değil, “imbalances” ile ifade ediyor. Ancak, Türkçenin kısıtları içinde dengesizlikler diyerek geçiştirelim. Küresel dengesizliklerin önemli özelliği şudur: İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden sonra dünya ekonomisinin ana blokları arasındaki ticaret ve sermaye hareketleri biçiminde tanımlayabileceğimiz ilişkiler kümesinde ciddi bir bozulma meydana geldi. Bozulma öncesinin ana görüntüsü şöyleydi: Bretton Woods sistemi içinde Amerika’ya imtiyazlı bir konum verilmişti. Dolar, dünya parası olacaktı. Sistemin parasal düzenlemesinin son bulmasından sonra dahi Amerika’nın dünya ekonomisi içindeki büyük önemi sayesinde doların ayrıcalıklı durumu devam etti. Büyük ticaret hacmi oluşturan hammaddeler, başta petrol, dolarla belirleniyor. Merkez bankaları rezervlerini dolarla yapıyorlar. Dolar böylece bir ölçü birimi, bir tasarruf ve yatırım aracı oluyor. Bol bulunduğu için de başka paralar onun yerine geçemiyor. Bu durum Amerikan ekonomisine ta De Gaulle döneminden itibaren Fransa tarafından eleştirilen, para basarak dünyayı satın alma veya dünyayı fethetme imtiyazı getirmiş oluyor. Başka hiçbir ülkenin yararlanamadığı bir imtiyaz olduğu için De Gaulle ve Fransız iktisatçılarından bazıları dünya parası olarak doların yerine altına geçişi savundular...

NEA – ABD’nin cari açığının sürdürülebilir olmasını doların bu imtiyazlı konumuna mı bağlıyorsunuz?

Boratav – Evet, Amerika’nın cari açıkları doların imtiyazlı konumundan kaynaklanıyor ama dengeleri bozacak boyutlarda değil...

NEA – Bunu biraz açar mısınız?

Boratav – Amerika’nın bu imtiyazından kaynaklanan özel durumu, bu ülkenin cari işlem açıkları vermesini kolaylaştırıyor. Fakat metropolde yer alan diğer ülke gruplarının, yani Avrupa’nın, Japonya’nın yahut Kanada’nın tümünü dikkate alırsak bunlar dünya cari işlem dengelerine fazla vererek katkı yapıyorlar. Amerika Bretton Woods sisteminin ilk yıllarında dış fazla verdi. Sonraları bazen açık, bazen fazla veriyor; fakat 1981’den sonra sürekli olarak cari işlem açıkları veriyor. Fakat Amerikan açıkları metropolün diğer ülkelerinin cari fazlalarıyla

telafi ediliyor; üstelik fazlasıyla telafi ediliyor. Üçüncü dünya ülkeleri ise petrol ihracatçıları bir kenara koyarsak sistematik olarak cari açık veriyorlar. Örneğin 1980 ile 1997 arasında çevre ekonomilerinin önde gelen on beş petrol ihracatçısı olmayan ülkesi için, 17 yılı kapsayan 270 gözlem yaptım. Bu 270 yıllık gözlemin sadece 37'sinde cari işlem fazlaları tespit ediliyor. Ve ülkelerin her birinin 18 yılını birikimli olarak toplarsak 1980-1997 arasında hepsi cari açık veriyorlar. Dolayısıyla dünya ekonomisinin tümünü dikkate alırsak, 1980'i izleyen dönemde, Amerika'nın cari açıkları doların imtiyazlı konumundan kaynaklanıyor; ama bu durum, bloklararası dengeleri bozacak boyutlarda değil. Bu imtiyaz henüz aşırı boyutta kötüye kullanılmış değil. Bir bütün olarak metropol fazla veriyor, bir bütün olarak gelişmekte olan ülkeler açık veriyor. Bu, üçüncü dünyaya bir yandan bağımlılık sorunları, bir yandan da tasarruf açıklarını telâfi edecek imkânlar getiren bir düzenlemedir. Kabaca 1997'ye kadar uluslararası sistem böyle işlemiştir.

NEA – Yani, size göre Amerika'nın imtiyazının küreselleşmeyle birlikte azaldığını söylemek mümkün değil, öyle mi?

Boratav – Tam tersine, Amerika imtiyazını kötüye kullanmaya başladı; ölçüyü kaçırdı. Dönüm noktasını 1997 olarak belirleyebiliriz. İşte 1980'li yılların sonlarında başlayan sermaye hareketlerindeki serbestleşme üçüncü dünya ülkelerinde de yaygınlaştı; yaygınlaşınca da ülkeler büyüme hızlarını desteklemek için dış kaynak kullanımını artırdılar. Dünya ekonomisinin hızla büyüyen bir alt bölgesi olan Doğu Asya 1997'de finansal krize sürüklendi. Bu kriz, dünya ekonomisinde 1998-2007 yıllarını kapsayan son çevrimin 1998-2001/2002 yılları için geçerli olacak iniş aşamasını başlatır. Doğu Asya krizi, dalga dalga irili ufaklı pek çok çevre ülkesine de bulaştı. Rusya, Brezilya, Arjantin ve Türkiye'de bir dizi finansal kriz patlak verdi. En açık belirtisi Doğu Asya'da olan bir uyarılma meydana geldi. Kriz öncesinde birikmiş olan ve krizden ötürü finansmanı çok güçlenmiş olan dış borçlarının finansmanı için gelişmekte olan ekonomiler cari işlem fazlaları vermeye zorlandı. Bu, sermaye birikim oranlarını ve büyüme hızlarını aşağı çekerek gerçekleşti. Kriz öncesinde Doğu Asya yüksek yatırım, yüksek tasarruf yapan bir coğrafya idi, fakat yatırımları tasarruflarını aşıyordu. 1997'yi izleyen dönemde ise tasarrufları bir miktar aşağı çekildi; yatırım oranları ise çok daha fazla, dramatik boyutlarda aşağı çekilerek ekonomiler cari işlem fazlaları vermeye başladılar. Krizin yarattığı dış dünyaya kaynak aktarımı gereksinimi cari işlem fazlalarına yol açtı. Finansal krizler zincirlerine sürüklenmemiş çevre ülkelerinde dahi, olası tedirginlikleri gidermenin ana mekanizmalarından biri rezerv biriktirmek olarak görüldüğü için cari açıkların aşağı çekilmesi, cari işlem fazlaları gerçekleştirilmesi için çabalar harcandı. Mesela geleneksel olarak

açık veren bir coğrafya olan Latin Amerika da büyüme oranlarını aşağı çekerek cari işlem fazlaları gerçekleştirdi. 2003'e gelindiğinde petrolcüler dışında çevre ekonomileri bir bütün olarak cari fazla vermektedir. Aynen bir ulusal ekonomi gibi dünya ekonomisinin de cari açıkları ile cari fazlaları birbirini giderir ve bilanço sıfırla bağlanır. Dolayısıyla petrolcüler, petrolcü olmayan gelişmekte olan ekonomiler ve çok özel bir konuma gelen Çin topluca cari fazla vermeye başladıkları zaman, artı metropolün Amerika dışındaki ülkeleri de cari fazla vermeyi sürdürdükleri için, ABD cari işlem açıklarını astronomik boyutlara çıkarabildi. Ortaya çıkan sorun da, sürdürülemeyecek küresel dengesizlikler olarak tanımlandı.

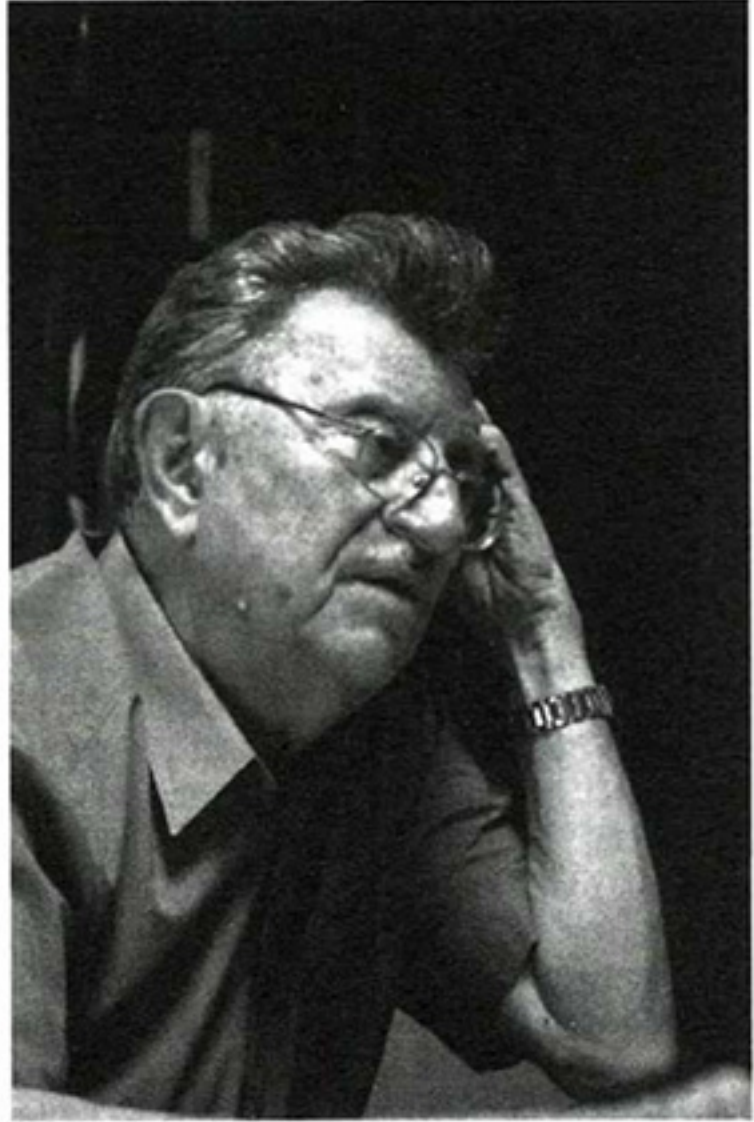
Burada "küresel dengesizliklerin sorumlusu kimdir?" sorusu üzerinde bir tartışma çıktı. Bozukluk ABD'den mi kaynaklanıyor? Yani, Amerikan hanehalklarının aşırı tüketimi, emperyalist yayılmacılık nedeniyle artan kamu açıkları nedeniyle cari işlem açıklıklarının tırmanması mı dünyanın diğer bloklarını cari fazla vermeye zorladı? Yoksa çevre coğrafyası finansal krizlerin şoklarıyla büyüme ve sermaye birikim hızlarını aşağıya çekip dış denge veya cari fazla vermeye başlayınca Amerika bu durumu kendi lehine mi çevirdi? Bu soru bana göre biraz anlamsızdır; çünkü iki süreç birbirini tamamlıyor. Artan dengesizliğin nereden başladığı o kadar önemli değil.

Şimdi örnek vereyim. Asya krizinden bir yıl önce, yani 1996'da, Amerika'nın dış cari açığı 125 milyar, petrolcüler dışındaki çevre ekonomilerinin cari açığı da aşağı yukarı aynı miktardadır. 250 milyar dolarlık bu toplam cari açığın yaklaşık 50 milyarını petrolcüler; geri kalanını da diğer metropol ülkeler kapatıyor. Bu sürdürülebilir durum. Dünya ekonomisinin ana blokları geleneksel rollerini sürdürüyorlar. Amerikan imtiyazı var ama bu, dünya dengelerini alt üst etmiyor. Sonrasına bakalım. Finansal kriz dalgaları sonrasında, çevrimin dibini geçtiğimiz bir noktayı mesela 2003'ü alalım. Amerika'nın cari açığı 522 milyar dolara çıkmış, diğer bütün bloklar fazla veriyor. Japonya 136 milyar fazla, diğer metropol 100 milyar fazla, Artık büyük boyutlu ticaret fazlası vermeye başlayan Çin 46 milyar fazla, petrolcüler dışındaki çevre ülkeleri de, yani bizim de dahil olduğumuz Asya'nın Latin Amerika'nın, Avrupa'nın, Afrika'nın tüm ülkeleri de 69 milyar dolar fazla veriyor. İşte küresel dengesizliğin tipik konumu budur. Bu durum giderek 2006 yılına kadar ölçüyü daha da bozuyor, bakınız 2003'de 522 milyar dolar olan Amerika'nın cari açığı 2006 yılında 811 milyar dolara çıkıyor.

NEA – Bu ne anlama geliyor?

Boratav – Amerika'nın yüksek tüketim yani düşük tasarruf yapan ekonomik konumu daha da abartılı hale geliyor. Clinton döneminin sonunda denk bütçe

sağlayan devlet dört nala açık vermeye başlıyor. Hanehalklarının tasarrufu çok düşük, hatta negatif. Şirketlerinin tasarrufu ise yatırımlarının çok altında. Mesela 2007 ABD oranını vereyim: Milli gelir içinde tasarrufları yüzde 13.6, yatırımları yüzde 19 oranında. Bu, yatırımları düşük, tasarrufları daha da düşük; aslında az gelişmiş ülkelere özgü makro-ekonomik oranlardır. Tasarrufları gelir düzeyine bağlayan geleneksel yaklaşımı izlersek, adeta yoksul bir ekonomi gibi çok düşük tasarruf yapan bir ekonomi karşımızda. Bu da, dünyanın kaynaklarını kendisine pompalayarak yani hane halkları ve bireyler için yüksek tüketim; devleti açısından emperyalist yayılmacılığın ürünü olan açıklar; şirketleri açısından da tasarruflarını aşan ama çok yüksek olmayan yatırımlar ve dünyanın kaynaklarını bir anlamda karşılıksız olarak kendisine pompalamayı başaran bir yapı anlamına geliyor.

2007'de de durum ufak değişikliklerle devam ediyor. ABD'nin dış dünyadan pompaladığı kaynakların milli gelire oranını da hesapladım. 2006-2007 yılında milli gelirin yüzde 6-6,5 oranında dış dünyadan ABD'ye net kaynak aktarımı gerçekleşmiştir. Cari işlem dengesinin "gelirler hesabı" dışında oluşan açık ögesi, net kaynak transferinin bir kalemidir. Faiz-kâr hesabının net bilançosu artı ise, net kaynak transferinin ikinci kalemi budur. Hesabı böyle yapıyoruz.

Amerika çok büyük miktarda sermaye ithal ettiği halde, dış dünyada çok büyük yatırımları olan bir ekonomidir ve Amerika'nın dış dünyadaki getirileri kendisinin yabancılara ödediği getirilerin üstündedir. Bu yüzden faiz kâr transferi pozitifdir; yani, Amerika'ya bu öğeden de net kaynak girişi vardır. İşte bu iki öğe

ile dış dünyadan milli gelirinin yüzde 6'sına ulaşmış kaynak aktarımı sağlıyor ve bu oran 1997 Asya krizinden sonra hep artıyor.

NEA – Yine, “bu durum sürdürülebilir bir durum mudur?” sorusuna geliyoruz...

Boratav – Evet bu saptamalardan sonra şu sorular gündeme geliyor: Dünya ekonomisinin ana blokları arasında oluşmuş bulunan ve giderek büyüyen bu çarpıklık, dengesizlik sürdürülebilir mi? Sürdürülmesi mümkün değilse, bir uyarılama gerçekleşecektir; ama nasıl? Hangi mekanizmayla?

En dramatik uyarılama şudur: Cari işlem fazlası veren ülkeler doları kabul etmemeye başlayacaklar; mesela petrolcüler fiyatlarını Euro'ya çevirecekler. En büyük rezerve sahip ülkeler, Çin, Japonya, petrolcüler rezervlerini dolarla değil başka bir sepetle oluşturmaya başlayacaklar. Başlangıçta da ellerindeki ABD hazine bonolarını satacaklar. En olumsuz uyum bu olur. Çünkü iki şok ögesi üst üste biner; doların değeri düşerken, ABD faizleri yükselir. Bu iki öğeden sadece birisi olursa problem değildir. Mesela finansal çalkantının başlangıcında doların değeri düşerken faizler de aşağı çekilmiştir. Ama doların değeri düşerken faizler de yükselirse Amerikan ekonomisi bunu telafi edecek mekanizmaları ancak çok derin bir bunalım veya gerileme ile çözebilir. Bu uyarılama biçimi, adeta bu bir ekonomik savaş senaryosudur. Garip bir şekilde Çin, kullanmaktan çekindiği bir şantaj, hatta ekonomik savaş aracını Amerika'ya karşı elinde tutmaktadır. Denebilir ki dolardan kaçarak, kendini de ayağından vuracaktır; ama Çin'in rezervleri ölü fonlardır; akım değil bir stok söz konusudur. Stokun değerinin düşmesinin Çin toplumunun refahı üzerinde dramatik sonuçları yoktur. Ne var ki, Çin'in bu tür bir ekonomik savaş silahının sonuçlarını göze alması için bir neden yok. Bu, olsa olsa, ağır bir soğuk harp gerilimi halinde gündeme gelebilir. En yumuşak uyarılama ise, “ayrışma senaryosu”dur. Buna göre, Amerika'nın finans sistemindeki, örneğin ipotekli alacaklara bağlı bir balon patlaması ile başlayan bir finansal çalkantı veya kriz nedeniyle ABD ekonomisi durgunlaşmaya başlar. Ancak, bu durgunlaşma dünya ekonomisinin diğer coğrafyalarına yansımaz, hatta telafi edilir. Yani Amerika durgunlaşırken mesela Çin'in dış talepteki düşmeyi iç talebe dayalı bir genişleme temposuna yönelmesiyle durgunluğun dünya ekonomisine yayılması önlenemez; veya Avrupa canlanabilir; yahut da Batı borsalarındaki düşmeler, finansal yatırımcıları Türkiye gibi üçüncü dünya piyasalarının yüksek getiri sağlayan finansal araçlarına yöneltir; var olan yatırımların süregelmesini, artmasını sağlar. Bunun sonunda ABD'nin cari işlem açıkları düşer; Çin'in ve pozitif büyümeyle uyum sürecine katkı yapan ülkelerin cari fazlaları aşınır; küresel dengesizlikler yok olmaz; ama bir miktar hafifleyerek on yıl öncesinin sürdürülebilir boyutlarına dönüşmesi mümkün olabilir. Dünya ekonomisinin büyüme hızı da fazla değişmeyebilir.

NEA – Karşılıklı bağımlılıklar o kadar fazla ki ne dünya ekonomisinin ne de tek tek ülkelerin ne tarafa gideceğini kestirmek pek kolay değil herhalde...

Boratav – Evet, nitekim şu anda biraz önce değindiğim iki uç senaryodan ziyade, “sürüklenme” senaryosunun gündeme gelmesi daha olası görünüyor. En azından metropol ekonomileri, ABD’den başlayan etkilerin yayılması sonucunda topluca bir yavaşlama / gerileme sürecine girmişlerdir. Krizin çevre üzerindeki etkileri ise henüz çok belirgin değil. Ancak, ekonomiye müdahale araçlarının büyük buhranın tekrarına imkân vermeyecek kadar geliştiğini unutmamalıyım. Neoliberal modeli en katı monetarist formülleriyle üçüncü dünyaya taşıyan Washington oydaşması, iş Amerika’ya gelince kullanılmıyor. Amerika, biliyorsunuz, finansal kriz koşullarında negatif faiz oranlarına geçti ve hazine vergi mükelleflerine kaynak aktardı. Kısacası, geleneksel Keynes’gil araçlar hızla devreye sokuldu. 2001 krizinde IMF ile Türkiye’nin pazarlıkları sırasında bize, kamu sektöründe faiz dışı fazlayı yükseltin; faizleri de yukarı çekin dendi. Kendileri söz konusu olunca, gereken makro-ekonomik politikaları uyguluyorlar ve krizin derinleşmesini, uzun, kalıcı bir bunalıma dönüşmesini önüyorlar. Ama çevrimi önleyemiyorlar; zira çevrim bir kapitalist ekonominin niteliğinden gelen içsel bir süreçtir.

NEA - Bir önceki döneme göre Avrupa negatif büyümüş, ama geçen seneye göre çok az da olsa büyüme var...

Boratav – Evet, ama negatif eşiğe girdi. Dolayısıyla ayrışma modeli en azından metropol ekonomisinin içinde işlemedi. Çevreye yansıdı mı? Türkiye’yi örnek alırsak sermaye hareketleri bakımından henüz yansımada. Borsada büyük boyutlu aşağı inmeler oldu fakat döviz fiyatları aynı oranda artmadı. Demek ki, Türkiye’den net sermaye çıkışı yok. Plasman alanlarını değiştirerek kalmaya devam ediyor. Yani 2001 yılında Türkiye’de 1997-1998’de Asya’da, daha sonra Rusya’da, Arjantin’deki gibi finans piyasalarında büyük boyutlu sıcak para çıkışı yok. Ancak, dış borçların döndürülmesinin güçleşip güçleşmeyeceği şu anda belli değil. Son iki yılda Türkiye’ye giren yabancı sermayenin en önemli bölümü özel sektörün orta-uzun vadeli borçlanmasıdır. Borçlanma maliyeti artacak; yeni borçlanma güçleşecek; vadesi gelen anapara ödemelerinin yeni kredilere dönüşüp dönüşmeyeceği ise belli değil. Ne var ki, bu öğelerin etkisinin gözlenmesi biraz zaman alacak. Bütün bu olasılıklara, bir de 120 milyar dolara ulaştığı tahmin edilen sıcak para stokundan ani çıkış ihtimali de eklenebilir. En hayırhah yorumlarla dahi, bizim gibi çevre ekonomilerinin büyüme hızını Amerika ve Avrupa’daki durgunlaşmayı telafi edecek boyutta yükseltmesi mümkün değil. Bizim için en olumlu beklenti büyüme hızının aşağı çekilişini frenlemektir. Bunun da mümkün olmayacağı ortadadır.

Bazı meslektaşlarımızın Türkiye için 2001'i andıran bir finansal kriz kaçınılmazdır öngörüsünü reddediyor değilim; ama bunun gerçekleşmesine yol açacak bilgi yok elimizde.

NEA – Küresel krizin olumsuz etkilerinden kaçmak mümkün mü ki?

Boratav – Finans kapitalin, yani rantiyelerin çıkarlarını izleyen fon yöneticilerinin, yatırım ve tasarruf bankalarının uğradıkları zarara karşı iki tepki biçimi geliştirmeleri mümkündür: 1- Buradaki zararı çevre ekonomilerindeki yüksek getirilerle mümkün mertebe telafi etmeye çalışmak. Biliyorsunuz çevre ekonomilerinin en yüksek faizi de Türkiye'de. Döviz fiyatlarında ani sıçramalar gerçekleşmezse, buradaki yüksek getiri sıcak paranın kalmasını teşvik eder. Dışarıdaki zararların bir bölümü buradaki kazançlarla kısmen telâfi edilir. 2- Zararlar öyle boyutlara ulaşır ki, bilançolarını düzeltmek için dışarıdaki bütün kazançlarını toparlayıp olduğu gibi giderler. Türkiye'ye mesela 2008'in ilk altı ayında 8-10 milyar dolar kadar yabancı kökenli sıcak para girişi var; ama yerli aktörler daha fazla sıcak para çıkarmışlar; dolayısıyla sıcak para bilançosu akım olarak pozitif değil. Ama 120 milyar dolar civarında bir sıcak para stoku var Türkiye'de. Yani Türk liralı borç ve hisse senetlerine, mevduata bağlanmış; bazen durduğu yerde değerlenen bir stok var. Yüksek faiz, ucuzlayan döviz ikilisi, net sıcak para girişi sağlamıyor artık; ama özellikle dalgalı kur uygulaması mevcut stoktan çıkışları frenliyor. Eğer dışarıdaki kriz daha derinleşirse o 120 milyar doları çıkarma motivasyonu doğar. 100 milyar doların çıkması dövizini yükseltir; dolayısıyla potansiyel kârlar zarara dönüşebilir; ama bugünkü finansal sistem içinde Türkiye'de büyük fon yatırmış olan her yabancı aktörün kendisini vadeli döviz piyasaları ile garantiye aldığını tahmin ederim. Vadeli döviz piyasalarında dövizdeki yükselmeyi öngörmemiş olan aktör zarara uğrar; ama bu zarar fon çıkışını önlemez. Diyelim ki 2009'un Ocak ayında bir dolar 1.30 üzerinde vadeli işlem yapmıştır. 1.30'la doları çıkarırsa Türkiye'ye girdiğinde 1.40'la dolar bozdurmuş olsa bile hatta başa baş bozdurmuş olsa bile, sadece faizden kazançlı olacak. Batıda hayal edemeyeceği dolar üzerinden yüzde 20'yi alır çıkar. Kendisine 1.30'luk işlem yapıldığı sırada döviz fiyatı 1.60'a çıkmışsa o işlemi üstlenen banka, finansal kuruluş veya karşı taraf sarsılır. Maliyeti kim üstlenirse üstlensin, fon çıkması engellenmez ve çıkışın ekonomi üzerindeki reel etkisi değişmeyecektir. Şu noktada böyle bir duruma gelmedik; bu olasılığın ne kadar yüksek olduğu hususunda da ihtiyatlı davranmayı tercih ediyorum. Ancak, dış dünyadaki bozulma çok ağırlaşır, Türkiye en kırılgan ekonomilerden biridir.

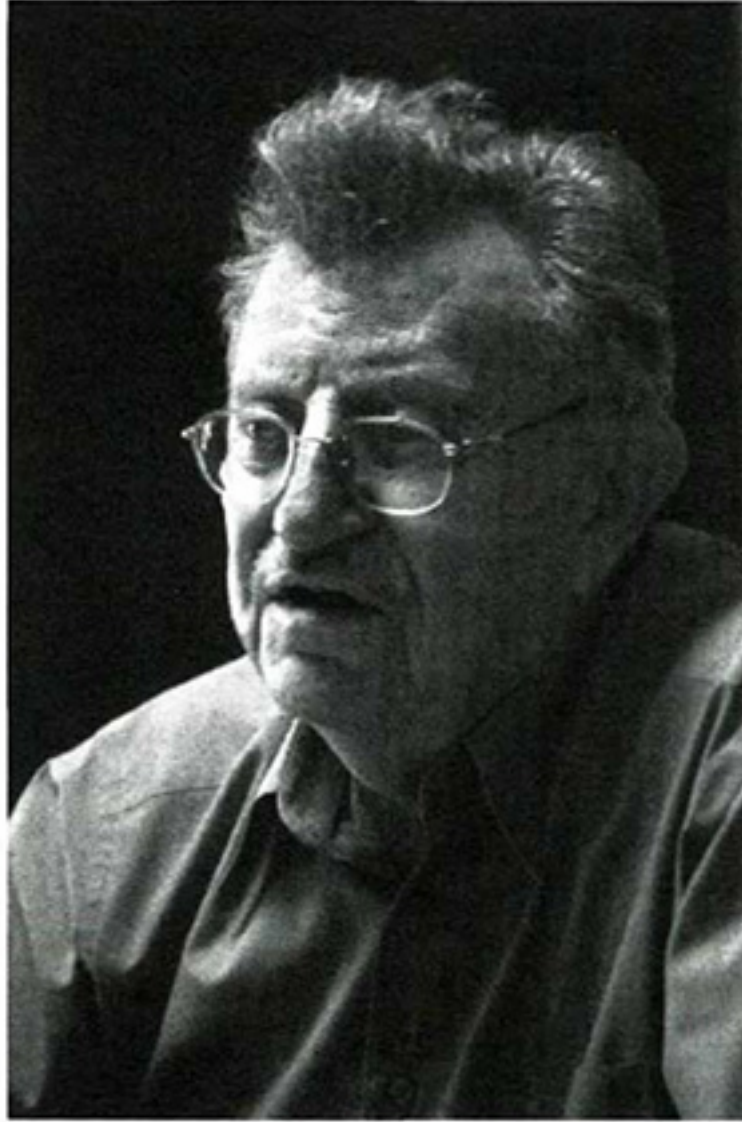
NEA – Hocam, her şey finans piyasasında başlayıp bitiyormuş gibi gözüküyor ama aslında asıl meselelerden biri de – emlak piyasasında olduğu gibi – finansal piyasaların reel piyasalarla bağıni kopartması değil midir?

Küresel ölçekte birçok başka kriz daha var. Gıda fiyatlarıyla ilgili bir kriz var, enerji ile ilgili bir kriz var... Toparlamak açısından, reel sektörü de düşünerek ve belki bunu enerji krizi ve gıda krizi ile ilişkilendirerek bir değerlendirme yapabilir misiniz? Sonra Türkiye'ye döneriz.

Boratav – Finansal piyasaların reel ekonomiye taşıdığı sorunların, istikrarsızlığın arkasında yatan temel bir olgu şu: Bu piyasalara girenler reel ekonominin sağlayacağı büyüme hızının üstünde getiri bekliyor. Belli konjonktürlerde de bu getiriyi topluyorlar. Ekonominin fiziki üretimle ilgili tarım, sanayi ve onların doğrudan uzantısı ve türevi olan, ulaştırma, haberleşme, enerji, taşıma gibi hizmet sektörlerinden oluşan üretken alanlarının sağladığı büyüme hızı, finansal getirilerin uzun müddet altında kalırsa sektörler arası bir transfer olmuş demektir. Sözümlü ettiğim en geniş anlamdaki üretken sektörlerin dışında kalan alanlar, Amerika'da finans, sigorta, emlak piyasalarını kapsayan FIRE kısaltmasıyla tanımlanır. Birkaç eklentiyle bu sektörler adeta ekonominin parazit alanlarıdır. Varlıkları kapitalizm için zorunludur; ama benim iktisat anlayışımın içinde insanlığın refahı bakımından zorunluluk içeren ve devamlılığı gereken faaliyetler değildir; hatta bana göre kapitalizmde dahi üretim güçlerinin gelişmişlik düzeyinin gereksinimlerini aşabilir. Diğer faaliyetler ise her sistemde zorunludur. Şimdi dolayısıyla bu parazit sektörler daha yüksek getiri sağlayabilirler belki; ama, bu öbür taraflardan reel transfer anlamına gelir. Bu transfer sürecinin yarattığı gerilim belli bir sınırın ötesinde sürdürülemez, sürdürülemezlik krizlerle ortaya çıkar. 7-8 yıl daha yüksek getiri sağlıyor; sonra da sadece akımlarda değil, servet üzerinde de büyük kayıplara yol açan bir çöküşle bu transferler dengeleniyor. Yumuşak, ılımlı tempoda kalsa belki bu transfer problemi çok ciddi tıkanmalarla sonuçlanmayacak; ama, kupon keserek, paradan para kazanarak yaşamayı hayat tarzı edinmiş katmanların aç gözlülüğü ve iştahı çok fazla. Herkes biliyor ki borsa getirileri reel sektörle daha yakından bağlantılı olan tahvil getirilerinin üstünde seyrediyor genel olarak. Yani yüzde 3'lük yüzde 4'lük tahvil getirileri vardır; bu uzun dönem büyüme hızından çok fazla kopmaz; ama borsanın getirileri aynı dönem içinde, konjonktür olumluysa, bunu çok aşar.

İkinci husus şu: Amerika'nın en varlıklı bireylerinden banker Warren Buffett, durmadan karmaşıklaşarak, türevler doğurarak yenilenen finansal araçları "finansal kitle imha araçları" olarak nitelendiriyor ve şöyle bir örnek veriyor: "Nebraska'da 2020'de doğacak ikizlerin sayısı üzerinde spekülasyon içeren bir sözleşmeyi kâğıda dökünüz. İtibarınız varsa, uygun bir fiyatla bu kâğıdı işleme sokabilirsiniz. Türev sözleşmelerinin kapsamı ve çeşitliliği, insanın hayal gücünün üst sınırlarını zorlamaktadır." Bu saptamayı finansal piyasalardaki işlemleriyle dünyanın en zenginleri safına geçmiş olan bir adam söylüyor. İki

taraf arasında yapılan bir kredi anlaşmasının senedi, alacaklı tarafından diğer kredi sözleşmeleriyle birleştiriliyor; bir sepet oluşturularak piyasaya sürülüyor. Yani kredi birden bire bir menkul değere dönüşüyor. Amerika'daki ipotekli konut piyasasının çöküşünün arkasındaki finansal araçların bir bölümü böyle oluyor. Enerji, petrol, hammaddeler ve tarımsal ürünler de maalesef spekülasyon piyasalarının öğeleri haline geliyorlar. Şimdi denebilir ki, spekülasyon fiyat hareketlerini reel piyasalardaki arz-talep koşullarından çok fazla koparamazsınız. Fakat, vadeli-spekülasyon petrol ürünleri üzerindeki işlemler fiziki ham petrol üzerindeki işlemlerin kat be kat daha üstünyeyse petrol fiyatlarındaki yükselmenin arkasında

belli ölçülerde spekülasyon etkenler rol oynar. Arz-talep disiplini er geç onu aşağıya çeker; ama aşağıya çekinceye kadar oluşan o yüksek fiyat konjonktürünün yarattığı maliyetler ve sorunlar kalıcı olur. Aynı şeyin tarımsal ürünler için de söz konusu olduğu söyleniyor. Mesela dünyanın en az ticaret konusu yapılan tahılı pirinçtir; sanıyorum üretiminin sadece yüzde 10 kadar bir ögesi ticaret konusu oluyor. Üretimin azalmadığı bir yıl, pirinç fiyatları sadece Türkiye'de değil, her yerde birden bire yükseliverdi. Bu gösteriyor ki, hisse senetlerinde büyük gerilemelerin olduğu konjonktürlerde, finansal piyasaların oyuncuları, hammadde piyasalarına geçebilmektedir.

NEA – Böylece, Türkiye'ye de dönmüş olduk.

Boratav – Evet. Uluslararası sermaye hareketlerinin Türkiye'ye girişi büyük ölçüde reel ekonomiyi de etkiliyor. Daha önce de yazdığım bu saptamalarımı kısa keseceğim. Türkiye ekonomisi 1999 ve 2001 yıllarında küçüldü. Ekonomi,

potansiyel hasıla düzeyinin bir hayli altına düştü. Dolayısıyla dip noktadan başlayan bir büyüme patikası kaçınılmazdı. Bu durum gerçekleşti de. 2001'i baz alırsanız yüzde 7 civarında bir büyüme ile 2007'nin sonuna kadar geldik. Dikkat ediniz: Reel faizler çok yüksek; bütçe faiz dışı fazla veriyor. Dolayısıyla siyasi iktidarın elindeki makro ekonomik politika araçları daralma doğrultusunda. Genişlemeyi sağlayan temel ivmenin, dış dünyadan gelen kaynak olduğu aşağı yukarı nicel olarak da üç ayrı ölçümle hesaplanabiliyor. Her yıl dış dünyadan gelen net veya brüt kaynak yüksek tempoda devam etmeli ve artmalı ki makro politikadaki daraltıcı sapma telafi edilsin. Kabaca rakam vereyim: Aşağı yukarı hiçbir yıl azalmadan; adım adım artarak 2002 ve 2003'te 10-11 milyar, 2004'te 23 milyar, 2005'te 40 milyar, 2006-2007'de 55-57 milyar dolar yabancı kökenli sermaye girişi var. Sadece büyük rakamlar değil; artarak süregeliyor.

NEA- Türkiye'de yapılan yatırımların finanse edilebilmesi için, sürdürülebilmesi için bunlar...

Boratav- Bu hesabı sadece yabancı sermaye girişi ile değil, yerlilerin çıkardıkları sermayeyi ve kayıt dışı sermaye hareketlerini de hesaba katıp net sermaye tanımına geliyorsunuz. O da her yıl artıyor aşağı yukarı. 2002'de 7.7 milyardan başlıyor 2007'de 46 milyara yükseliyor filan. İsterseniz daha önce ABD için değindiğim net kaynak transferi hesabı da var. Bu da 2002-2007 arasında her yıl artıyor. Dikkat edin; dış kaynak girişi yatırım çoğaltanını andıran, ama farklı kanallardan işleyen bir etki yaratıyor. Yani, pozitif bir değer biraz aşağıya çekilirse, büyüme sıfıra, hatta negatif değerlere inebilir. Büyümenin dış kaynaklara bağımlılığı hangi noktaya kadar işler? Fiili üretimle potansiyel üretim arasındaki makasın kapanacağı noktaya kadar... Yıllık yüzde 6'lık büyüme tutturulursa, biz 2009 civarında o sınıra ulaşırız. O sınırdan itibaren büyüme, sermaye birikimine, bilgi birikimine, teknolojik ilerlemeye bağlı olur. Türkiye'ye son on yıl içinde giren- çıkan dış kaynak, potansiyel büyüme hızını yukarı çekecek bir etki yaratmadı. Ulusal tasarrufları dışlayan; yani tüketimi kamçılayan bir işlev ifa ediyor. Bakınız 2007'de Türkiye'nin sermaye birikim oranı yeni seriyi kullanalım; cari fiyatlarla yüzde 21.5'dir, 1998'de yüzde 22.8'dir. Tasarruflarımız daha da düşük. Yani kriz ve kriz sonrası toparlanma dönemi Türkiye'yi 2007 yılında halen 1998'in üstünde bir sermaye birikim oranına taşımadı. Bu gözleme pozitif bir öge ekleyeceğim. Cari fiyatlarla gözlenen bu aşınma, sabit fiyatlarla hesaplanan sermaye birikim oranında biraz düzeliyor. Eskisinden daha düşük oranda sermaye birikimine kaynak ayırıyoruz; ama o ayırdığımız kaynak, ucuzlayan döviz sayesinde daha fazla sermaye malı ithal etmemize imkan veriyor ve sabit fiyatlı sermaye birikim oranında biraz düzelmeye, yüzde 23'ten yüzde 25'e çıkarak gerçekleşiyor. Ama hangi oranı alırsanız alın, açıkçası Türkiye bu tempoda bir sermaye birikimiyle

ne köy olur, ne kasaba... Tasarruflarımız daha da düşük kaldığı için durum daha da vahimdir. Kronik olarak açık veren bir konuma geliyoruz.

NEA – Hocam, eğer anladığım doğruysa, potansiyel hasılaya yaklaştıkça, makas daraldıkça, büyüme de yavaşlayacak diyorsunuz.

Boratav – Büyümenin yabancı kaynak girişinden sağlanan ögesi yavaşlayacak yani...

NEA- Tabii aslında çözüm potansiyel hasılanın kendisini artırmak...

Boratav – Onu artırmaktır. Onu artırmanın anahtarı da biraz önce söylediğim sermaye birikim oranının yükselmesi ve teknolojiye, bilgi birikiminde bir sıçramanın meydana gelmiş olmasıdır. Teknoloji, bilgi düzleminde bir sıçrama meydana geldi mi? Bir belirti yok. Bir kere milli gelirin sermaye birikimine ayrılan oranı cari fiyatlarla düştüğü için, Türkiye ekonomisi birikim tutkusu taşıyan bir görüntü taşıyor. Halk sınıflarının tüketim eğilimlerinin üst sınırları da kredi kartları mekanizmasıyla biraz yukarıya çekilebiliyor; ama seçkinlerin, burjuvazinin, varlıklı sınıf ve katmanların, beyaz Türklerin çok yüksek tüketim tutkusu var. Üretim ve yatırım tutkusu içinde olan bireysel örnekleri göstererek istisnaları belirtebilirsiniz; ama ben genel görünüşü söylüyorum. Türkiye'deki dolar milyarderlerinin sayısı çarpıcı bir örnektir. Bu milyarderler ne yapıyor? Ne yaptıkları belli değil. Dünyanın en değerli konutlarından birisinin Londra'da galiba Halis Toprak'a ait olduğu belirlendi.

Başka alanlarda olumsuz sonuçlarını algıladığımız ucuz döviz furyası, acaba sermaye stokunun kalitesini sıçrattı mı? Bunu iki yıl sonra potansiyel hasılanın eşiklerine ulaştığımız zaman göreceğiz. Türkiye neoliberal döneme girdikten sonra potansiyel büyüme hızı yüzde 4.5 civarındadır. Bunu "tepeden tepe" ölçümüyle yapabiliyoruz. Milli gelir hareketlerinin yüksek büyüme hızlarında ulaşılan zirve noktalarını belirleyip tarımla ilgili bir ayarlama yaptıktan sonra bir potansiyel büyüme patikası tanımlayabiliyorsunuz. Mesela 1976 ile 1997 gibi bir patika tutturun; muhtemelen yüzde 4.5 civarında çıkacaktır. Bu yöntem, sermaye stokunu değerlendirip bir üretim fonksiyonuna dayalı ölçüme göre bu daha sağlıklı. 1960'lı-1970'li yıllarda, mesela 1962-1976 arasındaki potansiyel büyüme patikası yüzde 6.5 çıkıyor. Neo-liberal dönemde potansiyel büyüme aşağı inmiş. Milli gelir hesaplamasında, yöntem, ölçüm hataları olabilir. Uluslararası fiyatlarla milli geliri hesaplasaydık, önceki dönem de aşağı çekilecektir denebilir. Bunları bir yana bırakalım. Şimdi yılda yüzde 4.5'lik bir büyüme potansiyeline sahibiz. Bu oran bile AB'nin üstündedir; idare eder diyebilirsiniz. İdare edebilir; ama arada bir çöküntü olunca sosyal gerilimi karşılayamazsın. Yüzde 4.5'lik büyüme ile

olağanüstü emek rezervleri olan ülkemizde nüfusun istihdama katılma oranı hâlâ aşağı iniyor; yüzde 49'lardan yüzde 45'lere düştü. İşsizlik oranını geniş anlamıyla tanımlarsak, o da yükseliyor; istihdam düzeyi bile düşüyor. Tarımda 3 milyonluk bir daralma oldu 1998'den sonra. Bu 3 milyonluk köylünün ne olduğu belli değil. Kısacası, emek rezervlerini tüketmişsen yüzde 4.5'lik bir büyüme patikası ile yaşarsın. Amerika gibi, Avrupa'nın çeşitli ülkeleri gibi bir yapıya ulaşmışsan; nüfusun yüzde 5'i işsiz olur. Onları da sosyal güvence sisteminin şemsiyesi altına alırsın. Ancak o zaman yüzde 4.5 idare eder.

NEA – Peki hocam, isterseniz yavaş yavaş toparlayalım. Son olarak AKP'nin ekonomideki performansına değinir misiniz? Sizin anlattıklarınıza göre zaten AKP ekonomiyi aşağı noktadan aldı ve kendi dinamikleri içinde yukarıya doğru gitmekte olan ekonomide bir başarı portesi çiziyor...

Borataş – Dünya ekonomisinin son çevriminin dip noktası 2001'dir ama 2002'ye de sirayet etmiştir. Mesela Arjantin krizinin son yılı 2002'dir. Türkiye krizi 2001'de son buldu; ama 2002, Türkiye'nin sosyal göstergelerinin bozulmaya devam ettiği bir yıldır. Sosyal göstergelerle istihdamı, reel ücretleri, bir de çiftçinin eline geçen görelî fiyatları kastediyorum. Bunlar bir büyüme yılı olan 2002'de de bozulmayı sürdürdüler. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal koşullar bakımından bir iktidar değişikliğinin ideal noktasında AKP seçimleri kazandı. Böyle bir iktidar dönüşümü 1998 yılında, dünya ekonomik konjonktürünün iniş aşamasında gerçekleşseydi şanssızlık söz konusu olacaktı. AKP ise, sadece derin bir krizden sonra değil, dünya ekonomisindeki çevrimin dip noktasından hemen sonra iktidara geldiği için de ayrıca şanslıdır. Söylediğim gibi uluslararası sermaye hareketleri başını alıp gidiyor; Türkiye de bundan bolca pay alıyor. 185 milyar dolar yabancı sermaye girişi var 2003-2007 arasında. 1998'den itibaren kriz yılları dahil IMF programlarına ve onun tamamlayıcısı olan Dünya Bankası programlarına kendini teslim etmiş olan hükümetlerin çizgisini AKP de hiçbir kavga çıkarmadan, üstelik buna bir de "AB çipası" ekleyerek ve bu nedenlerle sermaye çevrelerinin itibarını kazanarak sürdürdü. Dolayısıyla makro ekonomik politikalarda orijinal hiçbir şey yapmadı. Bu genel çerçevenin belirlediği sınırlar içinde kendi yarenler takımını destekleyecek avanta ve rant imkanlarını mümkün mertebe kullandı; o kadarına da tolerans gösterdiler. Konjonktür o kadar olumlu; genel olarak sermayenin o kadar lehine ki, bu kaçamaklar büyük bir kavga konusu olmadı. Çünkü "Ahmet'i Mehmet'i kayınıyorsun; beni de gör" türü itirazlar, kaynakların daraldığı dönemde olur. Yabancılar da çok gürültü çıkarmadılar; çünkü IMF'nin itibarı her yerde çöküyor; tek elinde kalan ülke Türkiye; burada da oyun bozanlık yapmak gereksiz. AKP de para politikasını Merkez Bankası'na devretti; faiz dışı fazla hedeflerine uydu; kaynak dağıtımında esnekliği yapabildiği kadar yaptı.

NEA – Ama mali disiplinin de sınırına geldik.

Boratav – Evet, şu anda onun da sınırlarına geliyoruz. Dolayısıyla AKP'nin büyüme konjonktürüne olumlu bir katkısı yok. Daha şanslı bir iktidar hayal etmek güçtür. CHP'nin 2002 seçiminden itibaren bir halk muhalefetine sözcülüğünü üstlenmekten ısrarla kaçması bir başka avantajdır AKP için. Halk sınıfları saflarında çok sistematik taban çalışması yaptı. Tarikatları cemaatleri kullandı. Yüksek sesle IMF'nin lehinde ve aleyhinde bir söylem geliştirmede; taban çalışmasında hiçbir rakiple karşılaşmadı; istediği mesajları ilettiler. Tabii tek parti iktidarı da ek bir avantaj sağladı. İç ve dış güç odaklarının çok partili koalisyonlardan dilleri çok yandığı için, “aman tek parti iktidarı sürsün” özelemleri de AKP'ye yaradı.

NEA – Yani şimdi artık tam sınırdayız...

Boratav – Evet. Bu işlerin sınırına gelindi. Bir kere dünya ekonomisinin bir çevriminin iniş aşaması başladı. Umumiyetle bu iniş 4-5 yıl sürüyor. Belki, sert bir finansal kize sürüklenmeden atlatabiliriz. Türkiye'nin gündeminde en azından durgunlaşma vardır. Kriz de ihtimal dışı değildir. Daha önce dediğim gibi dünya ekonomisi çevresinde yer alan en kırılgan üç veya dört ekonomiden biri Türkiye'dir. Güney Afrika, Macaristan, Türkiye gibi böyle bir üçlü var. Ufak ekonomileri saymıyorum; büyükçe olan çevre ekonomileri içinde bunlar topun ağzında. O büyük dalganın gelmemesi halinde; Türkiye'nin gündeminde durgunlaşma var. O anlamda sınıra geldik.

NEA - Yapısal reformlar gerekli diye bir söylem var, ama bununla ne kastedildiği çok da belli değil, ne olduğu...

Boratav – Ne olduğu belli değil. Zaten Türkiye 28 yıldır yapısal reform ve istikrar programlarını kesintisiz uyguluyor. Dolayısıyla bu, içi boş bir laftır. Tasarruf ve sermaye birikim oranlarını adım adım; ancak sonunda dramatik boyutlarda yukarı çekecek ve bunu devleti daha aktif bir ajan haline getirerek gerçekleştirmeyi hedefleyecek bir model değişikliği lâzım. Yakın geçmişte çevre ekonomilerindeki başarı örneklerini izlediğimizde dahi, neoliberalizme en az teslim olan iki ülke ön plana çıkıyor. Son yılların en hızlı ve en istikrarlı büyüme hızlarını gerçekleştiren Hindistan ve Çin... Aktif devleti, önemli bir ekonomik aktör olarak devletin varlığını aramaya başlayacak Türkiye. Arayamazsa, ufukta kalıcı bir durgunlaşma dönemi vardır.

NEA –Sanırım, eğitim ve teknoloji meselelerinde de devletin çok aktif rol alması gerekiyor...

Boratav – Tabii. O dramatik sıçramayı, sermaye birikim oranını yukarı çekmeden sağlayamazsınız. Ama bu, tek başına yeterli değildir. Eski Sovyet bloğunun sermaye birikim oranını sürekli yukarı çekerek, yukarıda tutarak sağladığı yüksek büyümenin bir noktadan sonrada tıkanmaya geleceğini de o deneyimler bize gösterdi. Dolayısıyla hem sermaye stokunun kalitesinde yenileşme; hem de o stoku kullanan insanların bilgi beceri ve teknolojiye hakimiyet düzeylerinde sıçramalar; ayrıca üretim sürecinin öncesinde, içinde, sonrasında yenileşmeyi sürükleyecek bir insan gücü kalitesi ve bu insanlardaki israf unsurunun ortadan kaldırılması... Türkiye'nin eğitilmiş ve nitelikli insan gücüne sahip olduğu hep iddia ediliyor; ama bu eğitilmiş ve nitelikli insan gücünün kullanım şablonunu çıkarırsak ortaya çok hazin bir görünüm çıkacaktır.

NEA – Hocam isterseniz tamamlayalım, çok teşekkür ederim.